

عمر پریرکت و ثمرات طبع بارور و توفیق استادینمایی در خدمات ادبی
هرچه افزونتر باد !

تهران ، شهریور ۱۳۵۱

غلامرضا زرین جیان

ترجمه تقویم الصحه

ترجمه از مترجمی نامعلوم

متن عربی از این بطلان بغدادی به تصحیح دکتر غلامحسین یوسفی

انتشارات بنیاد فرهنگ ایران ۱۳۵۰ ص ۴۱ + ۲۱۷

از انتشار کتاب تقویم الصحه دیربست میگذرد و من بنده چشم میداشتم که دانش پژوهان و محققان بذل عنایمی باین کتاب پزشکی نشان داده و ویژگیهای آنرا که در نوع خود جز چند نمونه معدود از آن در زبان فارسی بدست نیامده برای علاقمندان بازگو نمایند. اینجانب فقط برای توجه خوانندگان محترم بذکر این مقال اکتفا میکنم و بحث و بررسی کامل آنرا ازاہل فن چشم میداریم. وجود کتاب تقویم الصحه باردیگر غنای زبان و ادب فارسی و از همه مهمتر همه جانبه بودن تفکر قوم ایرانی را بشیوے میرساند و برای کسانی که پیشروی فکر ایرانی را تنها در جهت شعر و شاعری می دانند سندی قانع کننده به شمار میرود. امید است با پیدا شدن این قبیل کتب اعتقاد عمیقی که بسختی در اذهان مردم از این نوع جایگزین شده است بتدریج از میان برود گرچه شاید معتقدان به این امر چندان هم گناهکار نباشند زیرا اول آنکه بیشتر آثار بدست آمده مؤید آنست که قوم ایرانی جز در زمینه های ادب نمیتوانسته است از خود وجودی نشان دهد. در ثانی میدانیم عده یشمار از کتب فارسی قرون اولیه اسلامی بمریی نگاشته شده و این آثار هنوز نه بفارسی برگردانده شده و نه از بعضی از آنها اطلاعی در دست است. البته نباید فراموش کرد کسانی که بامیراثهای فکری و ذوقی مردم این مرز و بوم آشنایی کامل دارند و قومی باین عقیده نمی نهند و بهتر از هر کسی واقفند اگر آثار علمی دیگری هم پیدا نشود همین شواهد بجا مانده

خود میتواند رهنمونی خوب بچگونگی تفکر این قوم باشد و برای یادآوری (گرچه توضیح واضحتر است) شواهدی در این معنی بعرض میرسد .
اکثر تاریخ نویسان در تألیفات خود بمعلوم طب و نجوم در ایران اشاراتی متعدد دارند و وجود این علم بخصوص طب در اعصار هخامنشیان و اشکانیان و ساسانیان اهمیتی داشته است . کتاب اوستا بهترین شاهد این امر است . همان طور که میدانیم طب قدیم ایران با مذهب ارتباط داشته است چنانکه مؤبدان مأمور مداوا بوده اند و نیز بدون شك طب ایرانی باطب دیگر ملل قدیم آن زمان چون یونان، مصر، هندو روم مخلوط بوده و از آنها استفاده میکردند . به شواهدی از کتاب « تاریخ طب ایران »^۱ توجه فرمایید : « پزشك عالی شأن ایرانی علی بن عباس مجوسی اهوازی متوفی بسال ۳۵۲ هجری قمری در ابتدای کتاب « کامل الصناعه فی الطب » اندرز و وصایای سقراط و دیگر اطباء قدیم را تحت عنوان پندنامه اهوازی به عربی ترجمه کرده است . » (۱۳۳/۱) نیز آمده « در ایران جالینوس بعنوان بهترین طبیب تلقی شده چنانکه وقتی می خواستند از کسی درین علم تجلیل بعمل آورند او را « جالینوس دوران » خطاب مینمودند ، (۱۴۶) در وندیداد باب بیست و دوم آمده است « اهورامزدا فرموده که من اعطا کننده نعمتها و آفریدگان جهان روشن و خوش اندام هستم ولی اهریمن ۹۹۹۹۹ بیماری پدید آورده است . » باب برزویه طبیب در کلیله و دمنه و چنین گوید برزویه طبیب مقدم طبای پارس که پدر من از لشکریان بود ... ناظر برین مطلب است . در شاهنامه فردوسی ابیاتی بسیار حاکی ازین موضوع است . در رفتن و ستم بهمازندران برای رهایی کاووس گوید :

پزشکان که دیدند کردند امید

به خون دل و مغز دیو سپید

چنین گفت فرزانه مردی پزشك

که چون خون او را بسان سرشك

چکانی سه قطره بچشم اندردون

شود تیرگی پاك با خون برون

خاندان بختیشوع (یازده تن) ، خاندان حنین . محمد زکریای رازی ،

ابوسهل مسیحی جرجانی و بوعلی سینا همه طبیب بوده اند .

بیمارستان معروف جندشاپوران و کتبی نظیر هدایة المتعلمین فی الطب ،

۱- تألیف دکتر محمود نجم آبادی ، جلد اول

الحاوی، الطب المنصوری ، من لایحضرة الطیب، کامل الصناعة فی الطب، قانون ابن سینا و دیگر آثار وی و بسیاری شواهد دیگر حکایت ازین امر است که این علم نه تنها در ایران تازه نیست بلکه بسیار هم قدیم است . گرچه اگر ایران دارای سابقه درخشانی هم در علم و فرهنگ نبود باز هم نمیتوانست بکلی از آن بی بهره باشد زیرا وجود درد و رنج و قتل و خونریزی از گرفتاریهای اولیه بشر بوده است و هر قومی و گروهی اگر چه در پائینترین درجه از لحاظ تمدن و فرهنگ هم باشند باز از خواص گیاهان و نوعی درمان آگاهی دارند و با احتمال قوی شاید سهم ایران در این مورد کمتر از ملل دیگر نباشد . کتاب تقویم الصحة نه تنها از جهت علم پزشکی قابل اهمیت است بلکه از جهت زبان فارسی نیز شایان توجه است . این کتاب بزبانهای آلمانی و لاتینی هم ترجمه شده است . نسخه اساس کتاب مربوط بکتابخانه موزه بریتانیاست که تاریخ کتابت آن ۵۱۷ هجریست و نسخه های چستر بییتی و اوپسالا و پاره ای نسخ دیگر بانضمام متنی عربی بعنوان نسخه بدل قرار گرفته است .

مؤلف کتاب ابوالحسن مختار حسن بن عبدون بن بطلان البغدادی معروف به ابن بطلان از شاگردان زهرون الحرانی و ابوالفرج بن طبیب و متوفی بسال ۴۵۵ هجریست . ابن بطلان را دارای آثاری متعدد در دانش پزشکی دانسته اند (مقدمه ص ۱۱) که مهمترین آنها همین تقویم الصحة است . نام مترجم کتاب معلوم نیست و بجز در نسخه کتابخانه فاتح استانبول که از آن به ابوعلی حسن سلماسی یاد شده در بقیه نسخ نامی از مترجم نیامده است . (مقدمه ص ۳۵) کتاب شامل این بخشهاست : مقدمه در شرح حال مؤلف و مترجم و نکات دستوری، معرفی نسخ با عکسهایی از صفحات اول و آخر آنها ، روش تصحیح، مقن کتاب ، فهرست داروها و خوردنیها، فهرست لغات و ترکیبات، فهرست اعلام، فهرست مأخذ، تصحیحات .

آغاز متن چنین است : « بدان که چیزی لا بد است مرآدمی را که صحت نگاه دارد باید که بتعدیل چیزی کوشد که صحت آدمی باعث ابدال آن تعلق دارد . » ۳ و انجام آن چنین : « تم الکتاب بحمد الله ومنه و کتب فی شهر اواخر محرم سنة سبع عشر وخمس مائه والحمد لله رب العالمین و صلواته علی نبیه و آله . اجمعی ۱۷۱/۴۰ »

در باب موضوع کتاب بطور کلی میتوان چنین خلاصه کرد مجموعه ایست از نام امراض، منافع و مضرات خوردنیها و دفع مضرات آنها بر حسب سن و

موقعیت افراد و نظرات و عقاید حکیمان و طبیبان. تعداد خوردنیهایی که در این کتاب آمده قریب ۸۰۰ نوعست که پاره‌ای از آنها چنین است: ۴۳ نوع گوشت، ۴۴ نوع شراب، ۴۵ نوع آب، ۱۲ نوع جگر، ۱۸ نوع نان، ۱۲ نوع ماهی، ۱۱ نوع شیر، ۷ نوع حلوا، ۱۴ نوع خایه، ۱۶ نوع روغن، ۸ نوع رب، ۵ نوع خیار، ۶ نوع زیتون، ۴ نوع زردآلو، ۶ نوع نار، ۶ نوع مغز، و نام پاره‌ای امراض چنین: یرقان، قولنج، استسقا، دردمفاصل، نزله، بواسیر، اسهال، ذات‌الجنب، نفخ، سرخک، خفقان، احتقان، خناق، زکام، طاعون، آبله، سرخ، دیوچه، سودا. آگاهی مؤلف تنها در پزشکی نیست بلکه از بسیاری موضوعات غیر پزشکی نیز اطلاع میدهد از آنجمله است اطلاعاتی پیرامون انواع بادها و گلها، موسیقی، جغرافیا، نجوم، افسانه، خواب، کستی گرفتن، سید کردن، بر اسب نشستن، فصول و گلها. یکی از کارهای خوب و ابتکارات مؤلف اینست که شرح داروها و غذاها و بطور کلی مطالبی را که میخواسته بگوید همه را با چنان نظم خاص و اسلوبی پسندیده در جدول قرار داده است که نشانه دقت بسیار و خلاقیت وی است و در کمتر اثری از قدما چنین شیوه دیده شده است. در این باب گوید: «وابتدا کنیم بیماری‌ایز دتمالی و چند جدول سازیم از بهر غذاها و شرابها و فی الجمله هر چه درین دایره باز نمودیم بر مثال جدول تقویم تا چون بزرگان و مهتران در آن نگاه کنند ملول نشوند. (ص ۴) هر جدول دارای ۱۵ خانه است که در آن نام سه یا چهار خوردنی یا مطالب دیگر قرار داده شده و بعد بر ترتیب درمورد عدد، نامها، درجت، بهترینش، منفعمنش، مضرتش، دفع مضرتش، آنچه تولد کند، مزاجها، سنها، زمانها، شهر، رایهای حکیمان و اختیارات به بحث پرداخته است. از ابتکارات دیگر مؤلف اقتصار کردن نام حکیمان بحروف اول آنهاست مانند بقراط (ب) جالینوس (ج) فسارابی (ف) یوحنا (یو) اریباسیوس (ار) دیسکوریدوس (د) خود گوید: «وز نام بیشترین حکما اقتصار بر حروف اول کنیم تا مختصر بود انشاء الله. (۵) چنانکه آمد مؤلف در بسیاری موارد برای حکما استناد جسته است و درین باب گوید: «... و یقین دارند که من چندانکه ممکن بود و کتب طب در وسع من بود بخواندم چون این تصنیف خواستم ساختن. (۱۷۰ و ۱۸) والبتّه ضمن مطالعه آثار گذشتگان گاه نیز به انتقاد از آنان برخاسته است. (۳۹۴)

شیوه نگارش کتاب همانند اکثر کتابهای علمی بشری ساده و روانست. اسلوب جمله بندی آن و نیز مفردات و ترکیبانش مبتنی بر شیوه نشرهای علمی واسط

قرن پنجم است. « (مقدمه ۱۶۲) و همه خصوصیات نثرهای منشور تا قرن ششم را داراست. اینک بخلاصه‌ای از آن با شواهدی کوتاه اختصار می‌کنیم: «تکرار افعال- چه هوای گرم تن را لاغر کند و تشنگی افزایش و اشتهای طعام ببرد و دل گرم گرداند و تب آرد و قوتها کم کند و مسامها بگشاید...» (۱۶۸۴)، استعمال (ی) در افعال شرطی و استمراری، آوردن افعال بصورت وجه مصدری، استعمال قیود سخت، نیک، عظیم. آوردن مفعول باد و حرف اضافه. بکار رفتن (او-وی) برای غیر ذیروح، جمع بستن کلمات عربی بقاعده فارسی (بخاراتها)، تخفیف، استفاده فراوان از پیشاوندهای فرا، فرو، اندر و ناک چون باد ناک، آب ناک، گوشت ناکتر، برخی مفردات و ترکیبات کتاب چنین است: آغازدن: آشوب، چربش، دشگوارنده، مگر (شاید)، تافش (تابش)، پست (پوست)، خنب، آهنجیدن، نیم‌پیر، نیم‌برشت، درمسنک، سردگوهر، کستی گرفتن، کاریگران (کارگران)، آس کردن، هیچیز، بسیار پرورش، بسیار خوار، بسیار رطوبت، بسیار روغن. رسم الخط پاره‌ای کلمات چنین است: سوستی (مستی)، او مید، اوفتادن، درست، خوراسان، کباهم (که باهم)، کبدان (که بدان)، کچون، کجیز (که جز).

به نمونه‌ای از نوشته‌های کتاب توجه فرمائید: «اگر کسی این کتاب فرو خواند و گوید من بسیار روزگار زندگانی کردم و هرگز محتاج چنین کتاب‌ها نبودم بسیار طعامها که اینجا رخصت داده نیست که باهم خوردند خورده‌ام و مرا هیچ زیان نداشت چون اندیشه کند مگر دریابد که او را این خطا از کجا افتادست و بعینه این حال همچنانست که اگر ایزد تعالی بنده را بگناه اول عقوبت کردی خود هیچکس دیگر گناه نکردی و اگر دزد چون بدزدی رفتی بدقت اول گرفتار شدی خود هیچکس دزدی نکردی و نیز باید که معلوم کند که تن مردم مانند زمین است چون عمارت کنند و آبادان دارند و آبش باعتدال دهند و گیاه‌های زیادی بدروند آبادان شود.» (۱۷۰)

بد نیست پیرامون روش کار مصحح نیز سخنی کوتاه بمیان آوریم. اهل تحقیق و مطالعه از نوع کارهای دکتر غلامحسین یوسفی ناآگاه نیستند و میدانند که نوشته‌ها و تحقیقات ایشان از دقت و امانتی کاملاً افراطی برخوردار است و خود باین امر اشاره کرده (مقدمه ۳۹۷۱۰) چیزیکه در بادی امر درین کتاب قابل توجه و نموداری از کوشش فراوان مصحح است ترتیب چاپ جدولها در مقابل هم بهمان صورت نسخه اصلی است. توضیح نسخ مورد استفاده و صحت و سقم آنها

و رجوع به نسخه بدلها تماماً ذکر گردیده است. حدسها و نظرات نیز با توجه به نسخه بدلها و متن عربی کتاب درخواستی آمده است و نهایت کوشش آن بوده که به کم و بیش از خود چیزی بر نوشته اصلی نیفزاید. کتاب بدون تعلیقاتست فهرست کامل لغات، ترکیبات، داروها، خوددنیها و منابع نیز در پایان آمده است. کوششها و مساعی آقای دکتر غلامحسین یوسفی را در طبع و نشر مآثر فکری ایرانی ارج مینهم.

منوچهر بزرگمهر

حقوق دریائی

تألیف دکتر هوشنگ امید

از انتشارات مدرسه عالی بیمه، تهران، ۱۳۵۲

یکی از نقائص حقوق بازرگانی ایران نداشتن قانون حقوق دریائی و مقررات مربوط به کشتیها و دریانمایی بود. تاهنگامیکه ایران از خود ناوگان تجارتی نداشت شاید این نقیصه چندان مهم نمی نمود ولی از وقتی که کشتی های تجارتی یا پرچم ایران در اقیانوسها شروع برفت و آمد کردند ناچار قانون دریائی نیز تدوین و تصویب گردید (۱۳۴۳).

بنابر این مباحث مربوط بحقوق دریائی در ایران کاملاً جدید بوده و مسائل و مطالب و مقررات پیچیده آن تا حدی ناشناخته است و لذا احتیاج بمطالعه و بررسی حقوق دریائی و شناخت مسائل و مشکلات آن و بسط و تعمیم مقررات بین المللی در حقوق داخلی و تشریح قانون دریائی ایران بیش از پیش محسوس و لازم بنظر میرسد. اینک آقای دکتر هوشنگ امید که علاوه بر تحصیل حقوق دریائی عمومی در انگلستان و فرانسه سالها در شرکت ملی نفت ایران (شرکت خاص خدمات نفت ایران) با سمت مشاور حقوقی خدمت نموده و باقتضای شغل خود و اهمیتی که مسائل حمل و نقل دریائی در امر فروش نفت دارد در بسیاری از دعاوی دریائی و مسائل مشورتی شرکت کرده و با مؤسسات معتبر انگلستان دائماً در تماس بوده و تجارب ذی قیمتی بدست آورده است کتابی مشتمل بر سه جلد در این زمینه تألیف نموده که جلد اول آن چاپ و منتشر گردیده است، آقای دکتر امید علاوه بر تحصیلات و تجربیات خود در این باره در سال ۱۳۴۲ بمضویت کمیته ای که از